
KVALITETNO INKLUZIVNO OBRAZOVANJE SADA!

Opšti komentar br. 4 na član 24
Konvencije o pravima osoba s invaliditetom:

PRAVO NA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

**Opšti komentar br. 4 na član 24
Konvencije o pravima osoba s invaliditetom:
Pravo na inkluzivno obrazovanje
(neslužbeni prevod)**

Izdavač:

MyRight - Empowers people with disabilities
Azize Šaćirbegović 80a, Sarajevo
www.myright.ba

Za izdavača:

Binasa Goralija

Grafičko rješenje i DTP:

Sokolovic Creative

Štampa:

Amos Graf d.o.o.

Tiraž:

1000

Godina izdanja:

2019.

Ova publikacija je nastala u okviru projekta „Kvalitetno inkluzivno obrazovanje sada!“ koji finansiraju Light for the World i Austrian Development Agency (ADA) sredstvima Austrian Development Cooperation.

Sadržaj publikacije ne odražava nužno stavove Light for the World i Austrian Development Agency (ADA). Odgovornost za sadržaj publikacije snosi isključivo autor teksta.

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. NORMATIVNI SADRŽAJ ČLANA 24	10
3. OBAVEZE DRŽAVA POTPISNICA	26
4. ODNOS SA DRUGIM ODREDBAMA KONVENCIJE	29
5. SPROVOĐENJE ČLANA 24 NA DRŽAVNOM NIVOU	36

OPŠTI KOMENTAR br. 4 KOMITETA ZA PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM UN: PRAVO NA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Svako od tijela Ujedinjenih nacija za ljudska prava koje prati sprovođenje sporazuma iz oblasti ljudskih prava kao što je Komitet za prava osoba s invaliditetom objavljuje tumačenje odredbi tih sporazuma u obliku “opštih komentara” ili “opštih preporuka”.

Opšti komentari nude detaljna objašnjenja vezana za tumačenje i obim pojedinih prava iz sporazuma o ljudskim pravima kakav je i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom.

Opšti komentar br. 4 koji se tiče člana 24 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: prava na inkluzivno obrazovanje, služi da olakša praktičnu primjenu za provođenje konkretnog ljudskog prava na inkluzivno obrazovanje i čini skup kriterija za ocjenu napretka država u primjeni tih prava.

Ovaj komentar pokriva tumačenje odredbi konkretnog prava iz sporazuma kao i njihovu povezanost sa ostalim pravima iz istog sporazuma i sa pravima iz drugih sporazuma o ljudskim pravima. Opšti komentari se tretiraju kao visoko mjerodavni znajući da su rezultat sveobuhvatnog participativnog procesa koji uključuje različite interesne grupe kao i nevladine organizacije. Opšti komentari predlažu odgovarajuće mjere i daju informacije o osnovnim elementima pojedinih ljudskih prava i sveobuhvatnih principa ljudskih prava.

---

1. UVOD

---

1. Osobe s invaliditetom, istorijski posmatrane kao primatelji socijalne pomoći, po međunarodnom pravu su sada prepoznate kao nosioci prava, koje zahtijevaju pravo na obrazovanje bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (CRC, 1989.), Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve (1990.), Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom Ujedinjenih naroda (1993.) i Deklaracija iz Salamanke i okvirni principi za akciju (1994.), su dokumenti koji sadrže mjere koje svjedoče o rastućoj svijesti i razumijevanju prava osoba s invaliditetom na obrazovanje.
2. Priznavanje inkluzije kao ključne za postizanje prava na obrazovanje je ojačalo u proteklih 30 godina i sadržano je u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Konvencija), prvog pravno obavezujućeg instrumenta ljudskih prava koji se poziva na koncept kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja. Cilj održivog razvoja (SDG) 4 takođe afirmiše inkluzivni kvalitet i ravnopravno obrazovanje. Inkluzivno obrazovanje je ključno za postizanje visokog kvaliteta obrazovanja za sve učenike, uključujući i one s invaliditetom kao i za razvoj inkluzivnih, mirnih i pravednih društava. Nadalje, ono ima vrlo snažan obrazovni, socijalni i ekonomski značaj. Tematska studija o pravima osoba s invaliditetom na obrazovanje Kancelarije visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) (2013.) potvrđuje da samo inkluzivno obrazovanje može pružiti i kvalitetno obrazovanje i društveni razvoj za osobe s invaliditetom, te garanciju univerzalnosti i nediskriminacije u pravu na obrazovanje.

3. Međutim, uprkos postignutom napretku, Komitet za prava osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Komitet) je zabrinut što i dalje postoje veliki izazovi. Mnogim milionima osoba s invaliditetom i dalje se uskraćuje pravo na obrazovanje, a za mnogo veći broj, obrazovanje je dostupno samo u okruženju u kojem su izolirani od svojih vršnjaka i gdje dobijaju slabiji kvalitet pruženog znanja.
4. Prepreke koje ometaju pristup inkluzivnom obrazovanju za osobe s invaliditetom mogu se pripisati nizu faktora, uključujući:
  - a) neuspjeh u razumijevanju ili primijeni modela ljudskih prava pristupu invaliditetu u kojem prepreke unutar zajednice i društva, prije nego lična oštećenja, isključuju osobe s invaliditetom;
  - b) uporna diskriminacija osoba s invaliditetom, koja uključuje izolaciju onih koji još uvijek žive u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i niskih očekivanja od onih koji su u prosječnom okruženju, dozvoljavajući nekritičnost prema eskalaciji predrasuda i straha;
  - c) nedostatak znanja o prirodi i prednostima inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja, kao i o različitosti, koja uključuje i konkurentnost učenja kad svi u njemu učestvuju; nedostatak uključenosti svih roditelja i nedostatak odgovarajućih odgovora kojim bi se podržali zahtjevi, što vodi do pogrešnih strahova i stereotipa, da će inkluzija uzrokovati pogoršanje kvaliteta obrazovanja, ili na drugi način negativno uticati na druge;
  - d) nedostatak razvrstanih podataka i istraživanja koja su potrebna za utvrđivanje odgovornosti i razvoj programa, što ometa razvoj djelotvornih politika i intervencija za promociju inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja;
  - e) nedostatak političke volje, tehničkog znanja i kapaciteta za sprovođenje prava na inkluzivno obrazovanje, uključujući nedovoljnu edukaciju sveg nastavnog osoblja;
  - f) neprimjereni i neadekvatni mehanizmi finansiranja kojim bi se obezbijedila stimulacija i razumna prilagođavanja za inkluziju učenika s invaliditetom, međuresorna koordinacija, podrška i održivost;

g) nedostatak pravnih sredstava i mehanizama za zaštitu od kršenja prava.

5. Države potpisnice moraju uzeti u obzir temeljne opšte principe Konvencije u svim mjerama poduzetim za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja te moraju osigurati da je oboje, i proces i ishodi razvoja sistema inkluzivnog obrazovanja, u skladu s članom 3.
6. Opšti komentar se odnosi na sve osobe sa stvarnim ili percipiranim invaliditetom. Komitet priznaje da su neke skupine osoba više u opasnosti od isključenja iz obrazovanja od drugih, kao što su: osobe s intelektualnim poteškoćama ili višestrukim invaliditetom, osobe koje su gluho-slijepe, osobe s autizmom ili osobe s invaliditetom u slučajevima hitnih i humanitarnih kriza.
7. U skladu s članom 4 stav 3, države potpisnice moraju konsultovati i aktivno uključiti osobe s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, putem organizacija koje ih predstavljaju (organizacije osoba s invaliditetom - OOSI), u sve aspekte planiranja, sprovođenja, monitoringa i evaluacije politika inkluzivnog obrazovanja. Osobe s invaliditetom i, kada je to prikladno, njihove porodice, moraju biti priznati kao partneri, a ne samo korisnici - primatelji obrazovanja.

---

2. NORMATIVNI SADRŽAJ ČLANA 24

- 8.** Prema članu 24 stav 1, države potpisnice moraju osigurati ostvarivanje prava osoba s invaliditetom na obrazovanje kroz inkluzivni obrazovni sistem na svim nivoima, uključujući predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, stručno osposobljavanje i cjeloživotno učenje, vannastavne i društvene aktivnosti, za sve učenike, uključujući i osobe s invaliditetom, bez diskriminacije i pod jednakim uslovima s drugima.
- 9.** Pravo na inkluzivno obrazovanje obuhvata transformaciju u kulturi, politici i praksi u svim formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima kako bi se prilagodili različitim zahtjevima i identitetima pojedinih učenika, zajedno s opredjeljenjem za uklanjanjem prepreka koje ometaju tu mogućnost. To uključuje jačanje kapaciteta obrazovnog sistema kako bi se obuhvatili svi učenici. Pravo na inkluzivno obrazovanje se fokusira na puno i djelotvorno učešće, pristupačnost, pohađanje nastave i postignuće svih učenika, posebno onih koji su, iz različitih razloga, isključeni ili su u opasnosti da budu marginalizirani. Inkluzija obuhvata pristup i napredak u visoko kvalitetnom formalnom i neformalnom obrazovanju bez diskriminacije. Inkluzivno obrazovanje nastoji osposobiti zajednice, sisteme i strukture za borbu protiv diskriminacije, uključujući i borbu protiv štetnih stereotipa, priznaje različitost, promovise učešće i prevladava prepreke za učenje i učešće za sve, fokusirajući se na dobrobit i uspjeh učenika s invaliditetom. Zahtijeva se temeljita transforma-

cija obrazovnih sistema kroz zakonodavstvo, politike i mehanizme za finansiranje, administraciju, dizajniranje, sprovođenje i monitoring obrazovanja.

10. Inkluzivno obrazovanje treba shvatiti kao:

- a) Temeljno ljudsko pravo svih učenika. Naime, obrazovanje je pravo pojedinačnog učenika, a ne, u slučaju djece, pravo roditelja ili staratelja. Roditeljske odgovornosti u tom pogledu su podređene pravima djeteta.
- b) Princip koji cijeni dobrobit svih učenika, poštuje njihovo urođeno dostojanstvo i autonomiju, priznaje individualne zahtjeve i sposobnosti da se djelotvorano uključe i doprinose društvu.
- c) Sredstvo za ostvarivanje drugih ljudskih prava. To je primarni način na koji se osobe s invaliditetom mogu izdići iz siromaštva, pribaviti sredstva kako bi u potpunosti učestvovali u svojim zajednicama, i čuvali se od iskorištavanja. To je također osnovno sredstvo kroz koje se ostvaruju inkluzivna društva.
- d) Rezultat procesa trajne i aktivne posvećenosti uklanjanju prepreka koje ometaju pravo na obrazovanje, zajedno s promjenama u kulturi, politici i praksi redovnih škola da se prilagode i djelotvorno uključe sve učenike.

11. Komitet naglašava važnost prepoznavanja razlike između isključenja, segregacije, integracije i inkluzije. *Isključenje* se javlja kada su učenici direktno ili indirektno spriječeni ili im je uskraćen pristup obrazovanju u bilo kom obliku. *Segregacija* se javlja kada se obrazovanje učenika s invaliditetom pruža u posebnim okruženjima dizajniranim ili korištenim kako bi se odgovorilo na potrebe određenog ili raznih oštećenja, u izolaciji od učenika bez invaliditeta. *Integracija* je proces uvođenja osobe s invaliditetom u postojeće redovne obrazovne institucije, sve dok se učenik može prilagoditi standardizovanim zahtjevima takvih institucija. *Inkluzija* obuhvata proces sistemske reforme koja sadrži promjene i modifikacije u sadržaju, metodama nastave, pristupima, strukturama i strategijama u obra-

zovanju za prevazilaženje prepreka, sa vizijom koja služi da obezbijedi svim učenicima relevantne starosne dobi, iskustvo ravnopravnog i participativnog učenja i okruženja koje najbolje odgovara njihovim potrebama i željama. Uvođenje učenika s invaliditetom u redovne razrede bez pratećih strukturalnih promjena, na primjer, organizacije, nastavnog plana i programa i strategije učenja, ne čini inkluziju. Osim toga, integracija automatski ne garantuje prelaz sa segregacije do inkluzije.

12. Osnovne karakteristike inkluzivnog obrazovanja su:

- a) Pristup cjelovitom sistemu: ministarstva obrazovanje moraju osigurati da su svi resursi uloženi u i za unapređenje inkluzivnog obrazovanja i za uvođenje i izgradnju potrebnih promjena u institucionalnim kulturama, politikama i praksama.
- b) Cjelovito okruženje obrazovanja: posvećen menadžment obrazovnih institucija je neophodan kako bi se uvele i izgradile kulture, politike i prakse kojim se postiže inkluzivno obrazovanje na svim nivoima: razredne nastave i odnosa unutar razreda, sastanaka vijeća, nadzora nastavnog osoblja, usluga savjetovanja i medicinske zaštite, školskih putovanja, izdvajanja budžetskih sredstava i prilikom susreta sa roditeljima učenika s i bez invaliditeta kada je to izvodivo, lokalne zajednice ili šire javnosti.
- c) Pristup cjelovitoj osobi: priznaje se sposobnost svake osobe da uči, a visoka očekivanja se utvrđuju za sve učenike, uključujući i učenike s invaliditetom. Inkluzivno obrazovanje nudi fleksibilne nastavne planove i programe, metode učenja i nastave prilagođene različitim intenzitetima, zahtjevima i stilovima učenja. Ovaj pristup podrazumijeva pružanje podrške, razumna prilagođavanja i ranu intervenciju, tako da su svi u mogućnosti ispuniti svoj potencijal. Pri planiranju nastavnih aktivnosti fokus je na učeničkim kapacitetima i težnjama prije nego na sadržaju. Posvećen je ukidanju segregacije u obrazovnom okruženju, osiguravajući inkluzivno obučavanje u pristupačnim okruženjima za učenje s odgovarajućim podrškama. Obrazovni sistem mora pružiti persona-

lizirani obrazovni odgovor, umjesto da se očekuje od učenika da se uklopi u sistem.

- d) Podrška nastavnom osoblju: sve nastavno osoblje i ostali zaposlenici dobivaju obrazovanje i osposobljavanje koje im daje temeljne vrijednosti i sposobnosti da podrže inkluzivno okruženje za učenje, koje uključuje i nastavno osoblje s invaliditetom. Inkluzivna kultura pruža pristupačno i stimulativno okruženje koje podstiče rad kroz saradnju, interakciju i rješavanja problema.
- e) Poštovanje i vrednovanje različitosti: svi članovi učeničke zajednice su jednako prihvaćeni, uz poštovanje različitosti na osnovu, između ostalog, invaliditeta, rase, boje kože, pola, jezika, lingvističke kulture, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog, urođeničkog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja, starosti ili drugog statusa. Svi učenici se moraju slušati i osjećati vrednovanim, poštovanim i uključenim. Postoje djelotvorne mjere za sprečavanje zlostavljanja i nasilništva. Inkluzija primjenjuje individualni pristup učenicima.
- f) Prijateljsko okruženje prema učenju: inkluzivna okruženja za učenje moraju stvoriti pristupačno okruženje u kojem se svi osjećaju sigurnim, podržanim, stimulisanim i imaju mogućnost da se izraze, s jakim naglaskom na uključivanje samih učenika u izgradnju pozitivne školske zajednice. Vrednuje se vršnjačka podrška u učenju, izgradnji pozitivnih odnosa, prijateljstva i prihvatanja.
- g) Djelotvorne tranzicije: učenici s invaliditetom dobijaju podršku kako bi se osigurala djelotvorna tranzicija od učenja u školi do stručnog i visokog obrazovanja, i končano do zapošljavanja. Razvijaju se učeničke sposobnosti i povjerenje i učenicima se obezbjeđuje razumno prilagođavanje i jednakost u pogledu postupaka ocjenjivanja i ispitivanja kao potvrde njihovih sposobnosti i postignuća na ravnopravnoj osnovi s drugima.
- h) Uvažavanje partnerstava: podstiču se udruženja učitelja, učenički savezi, OOSI, školska vijeća, udruženja roditelja/nastavnog osoblja i druge školske grupe za podršku, kako formalne tako i neformalne, da povećaju svoje razumijevanje i znanje o invaliditetu. Uključenost roditelja/staratelja i zajednice mora se posmatrati

kao vrijednost sa resursima i snagama koje mogu dati značajan doprinos. Odnos između okruženja za učenje i šire društvene zajednice treba biti prepoznat kao put prema inkluzivnim društvima.

- i) **Monitoring:** kao kontinuirani proces, inkluzivno obrazovanje se mora pratiti i evaluirati na redovnoj osnovi kako bi se osiguralo da se segregacija ili integracija ne događa bilo formalno ili neformalno. Monitoring, prema članu 33 Konvencije treba uključiti osobe s invaliditetom, uključujući djecu i osobe koje trebaju intenzivnu podršku, kroz OOSI, kao i roditelje ili staratelje djece s invaliditetom gdje je to prikladno. Indikatori inkluzije koji uključuju invaliditet se moraju razviti i koristiti u skladu s Agendom za održivi razvoj 2030.

13. U skladu s UNESCO-ovom Konvencijom protiv diskriminacije u obrazovanju, stav 1 potvrđuje se da pravo na obrazovanje mora biti osigurano bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Države potpisnice moraju zabraniti diskriminaciju na osnovu invaliditeta i garantovati svim osobama s invaliditetom jednaku i djelotvoranu zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Osobe s invaliditetom mogu doživjeti višestruku diskriminaciju na temelju invaliditeta, pola, vjere, pravnog statusa, etničke pripadnosti, godina, seksualne orijentacije ili jezika. Osim toga, roditelji, braća i sestre, te ostala rodbina mogu doživjeti diskriminaciju na temelju njihove povezanosti sa osobom s invaliditetom. Mjere potrebne za pokrivanje svih oblika diskriminacije uključuju identifikaciju i uklanjanje pravnih, fizičkih, komunikacijskih i jezičkih, društvenih, finansijskih i prepreka u stavovima unutar obrazovnih institucija i zajednice. Pravo na nediskriminaciju uključuje pravo na nesegregaciju te na obezbjeđenje razumnog prilagođavanja i ono se mora shvatiti u kontekstu dužnosti da se obezbijedi pristupačno okruženje za učenje i razumno prilagođavanje.

14. Situacije oružanih sukoba, humanitarnih kriza i prirodnih katastrofa nesrazmjerno utiču na pravo na inkluzivno obrazovanje.

Države potpisnice trebaju usvojiti inkluzivne strategije za Smanjenje Rizika od Katastrofa za sveobuhvatnu sigurnost i bezbjednost škole u hitnim slučajevima, a koje obuhvataju učenike s invaliditetom. Privremena okruženja za učenje u takvim situacijama moraju osigurati pravo osoba, a naročito djece s invaliditetom, na obrazovanje na osnovu jednakosti s drugima. To uključuje pristupačne obrazovne materijale, školske prostorije, savjetovanje, ili pristup obuci na lokalnom znakovnom jeziku za gluhe učenike. Prema članu 11 te priznajući povećani rizik od seksualnog nasilja u takvim okruženjima, moraju se poduzeti mjere kako bi se osiguralo da su okruženja za učenje sigurna i pristupačna za žene i djevojke s invaliditetom. Učenicima s invaliditetom se ne smije uskratiti pristup obrazovnim ustanovama na temelju toga da bi njihova evakuacija u hitnim situacijama bila nemoguća, a razumna prilagođavanja moraju biti osigurana.

15. Član 24 stav 1 (a) ponovo ističe ciljeve obrazovanja u skladu s Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim sporazumom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Konvencijom o pravima djeteta, koji kažu da obrazovanje mora biti usmjereno prema punom razvoju ljudskih potencijala i osjećaja dostojanstva i samopoštovanja, jačajući poštovanje za ljudska prava i ljudsku različitost. Države potpisnice moraju osigurati da je obrazovanje usklađeno sa ciljevima Međunarodnog sporazuma o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kako se tumači u svjetlu Svjetske deklaracije o obrazovanju za sve (Jomtien, Tajland, 1990.) (čl. 1), Konvencije o pravima djeteta (čl. 29 (1)), Bečke deklaracije i Programa akcija (Dio I, stav 33 i Dio II, stav 80) i Plana akcija za dekadu Ujedinjenih naroda za obrazovanje o ljudskim pravima (stav 2). Ovi ciljevi uključuju i dodatne elemente kao što su pozivanje na rodnu jednakost i poštovanje životne okoline. Pravo na obrazovanje je stvar pristupa, kao i sadržaja, i treba biti usmjereno na široki raspon vrijednosti, uključujući i razumijevanje i toleranciju. Inkluzivno obrazovanje mora biti usmjereno ka promovisanju uzajamnog poštovanja i vrijednosti svih osoba, te

na izgradnju obrazovnih okruženja u kojem pristup učenju, kultura odgojno-obrazovne ustanove, i sam nastavni plan i program, odražavaju vrijednost različitosti.

16. Prema članu 24 stav 1 (b) obrazovanje mora biti usmjereno na razvoj ličnosti, talenata i kreativnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih mentalnih, fizičkih i komunikacijskih sposobnosti u najvećoj mogućoj mjeri. Obrazovanje osoba s invaliditetom se često fokusira na pristup prema nedostacima, na njihovo stvarno ili percipirano oštećenje, koje ograničava mogućnosti prema unaprijed definisanim i negativnim pretpostavkama njihovog potencijala. Države potpisnice moraju podržati stvaranje mogućnosti zasnovanih na jedinstvenim snagama i talentima svakog pojedinca s invaliditetom.
17. Prema članu 24 stav 1 (c) ciljevi obrazovanja moraju biti usmjereni na davanje mogućnosti osobama s invaliditetom da u potpunosti i djelotvorano učestvuju u slobodnom društvu. Član 23 Konvencije o pravima djeteta naglašava da, što se tiče djece s invaliditetom, pomoć im se mora osigurati kako bi se osiguralo da imaju *“djelotvoran pristup ... obrazovanju ... na način koji doprinosi i omogućuje puno uključivanje u zajednicu i lični razvoj.”* Države potpisnice moraju prepoznati da su individualna podrška i razumna prilagođavanja prioritetna pitanja i da trebaju biti besplatni na svim obaveznim nivoima obrazovanja.
18. Stav 2 (a) zabranjuje isključivanje osoba s invaliditetom iz opšteg – redovnog obrazovnog sistema, uključujući sve zakonske ili regulatorne odredbe koje ograničavaju njihovo uključivanje na temelju njihovog oštećenja ili “stepena” oštećenja, kao što je uslovljavanje njihove inkluzije *“u mjeri u kojoj to dozvoljava potencijal pojedinca”*, odnosno pozivajući se na nesrazmjerna i pretjerana opterećenja kako bi izbjegli obavezu obezbjeđenja razumnog prilagođavanja. Opšte obrazovanje znači sva redovna okruženja za učenje i odjele za obrazovanje. Direktno isključenje bi značilo da se neki učenici klasifikuju kao *“nesposobni za obrazovanje”*, i zato ne is-

punjavaju uslove za pristup obrazovanju. Indirektno isključenje bi bio zahtjev da učenik s invaliditetom prođe zajednički test koji polažu svi ostali učenici kao uslov za upis u školu, ali bez obezbjeđenja razumnih prilagođavanja i podrške. U skladu s članom 4 (b), svi zakoni i pravila moraju biti pregledani kako bi se osiguralo da nisu diskriminirajući za osobe s invaliditetom i da ne krše član 24, i gdje je to potrebno, moraju biti ukinuti ili izmijenjeni i popravljani na sistematičan način i u određenom vremenskom roku.

- 19.** Stav 2 (b) zahtjeva da osobe s invaliditetom mogu pristupiti inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju, te da im se osigura nesmetan prelaz između ova dva stepena školovanja, na ravnopravnoj osnovi s drugima, u zajednicama u kojima žive. Komitet se oslanja na interpretaciju Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava koji kaže da kako bi ispunio tu obavezu, obrazovni sistem mora sadržavati četiri sljedeće međusobno povezane karakteristike.
- 20.** Dostupnost: Javne i privatne obrazovne ustanove i programi moraju biti dostupni u dovoljnoj količini i kvaliteti. Države potpisnice moraju osigurati široku dostupnost obrazovnih mjesta za učenike s invaliditetom na svim nivoima u cijeloj zajednici.
- 21.** Pristupačnost - u skladu s članom 9 Konvencije i Opštim komentarom br. 2 Komiteta, obrazovne institucije i programi moraju biti pristupačni svima, bez diskriminacije. Cijeli obrazovni sistem mora biti pristupačan, uključujući i zgrade, informacije i komunikaciju, koja obuhvata, nastavni plan i program, obrazovne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičke i usluge podrške. Okruženje učenika s invaliditetom mora biti osmišljeno kako bi podsticalo inkluziju i garantovalo im jednakost tokom trajanja obrazovanja, na primjer, školski prevoz, koji bi trebao biti inkluzivan, pristupačan i siguran; voda i sanitarni uslovi, uključujući higijenske i sanitarne čvorove; školske kafeterije; prostorije za rekreaciju. Države potpisnice se moraju obavezati na brzo uvođenje univerzalnog dizajna.

Države potpisnice trebaju zabraniti i sankcionisati izgradnju bilo koje buduće obrazovne infrastrukture koja nije pristupačna, zajedno s uspostavljanjem djelotvoranog mehanizma za monitoring i vremenskog okvira u kojem će se sve postojeće obrazovne ustanove učiniti pristupačnim. Države potpisnice se takođe moraju obavezati na obezbjeđenje razumnih prilagođavanja u obrazovnim okruženjima, kada je to potrebno. Pristup univerzalnog dizajna ne isključuje obezbjeđenje asistivnih pomagala, aplikacija i softvera za one učenike s invaliditetom kojima su potrebni. Pristupačnost je dinamičan koncept i njegova primjena zahtijeva periodična regulatorna i tehnička prilagođavanja. Države potpisnice moraju osigurati da brzi razvoj inovacija i novih tehnologija dizajniranih kako bi se unaprijedilo učenje, bude dostupan svim učenicima, uključujući i osobe s invaliditetom.

- 22.** Komitet naglašava rasprostranjen nedostatak udžbenika i nastavnih materijala u pristupačnim oblicima i jezicima, uključujući znakovni jezik. Države potpisnice moraju ulagati na vrijeme u razvoj udžbenika i nastavnih materijala štampanih crnim tiskom ili na Brajevom pismu, digitalnim formatima, uključujući i korištenje inovativnih tehnologija. Države potpisnice bi takođe trebale uzeti u obzir razvoj standarda i smjernica za pretvaranje štampanih materijala u pristupačne oblike i jezike, čineći pristupačnost centralnim aspektom nabavki vezanih za obrazovanje. Komitet podsjeća na hitnost ratificiranja i provođenja Sporazuma iz Marakeša kojim se olakšava pristup objavljenim radovima za osobe koje su slijepe, slabovidim osobama, ili osobama koje na drugi način nisu u mogućnosti koristiti štampani materijal.
- 23.** Pristupačnost zahtijeva da obrazovanje na svim nivoima bude pristupačno za učenike s invaliditetom. Razumno prilagođavanje ne bi trebalo značiti i dodatne troškove za učenike s invaliditetom. Obavezno, kvalitetno, besplatno i dostupno osnovno obrazovanje je trenutna obaveza. U skladu s Agendom za održivi razvoj 2030, države potpisnice moraju postepeno usvojiti mjere kako bi se osi-

guralo da sva djeca, uključujući i djecu s invaliditetom, završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno srednje obrazovanje, te moraju osigurati jednak pristup za sve žene i muškarce s invaliditetom kvalitetnom tehničkom, stručnom i visokom obrazovanju, uključujući univerzitet, te cjeloživotno učenje, a sve ovo da djeca i osobe s invaliditetom mogu priuštiti. Države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom mogu pristupiti obrazovanju kako javnim tako i privatnim akademskim institucijama na ravnopravnoj osnovi s drugima.

24. Prihvatljivost je obaveza da se dizajniraju i provedu svi, za obrazovanje vezani, objekti, robe i usluge potpuno uzimajući u obzir i poštujući zahtjeve, kulture, stavove i jezike osoba s invaliditetom. Oblik i sadržaj obezbjeđenog obrazovanja mora biti prihvatljiv za sve. Države potpisnice moraju usvojiti pozitivne akcije mjere kako bi se osiguralo da je obrazovanje dobrog kvaliteta za sve. Inkluzija i kvalitet su recipročni: inkluzivni pristup može značajno doprinijeti kvalitetu obrazovanja.

25. Prilagodljivost - Komitet podstiče države potpisnice da primjenjuju pristup univerzalnog dizajna za učenje (UDU). UDU je skup principa, koji obezbjeđuju nastavnom osoblju i drugom osoblju strukturu za stvaranje prilagodljivog okruženja za učenje i razvoj instrukcija, kako bi se zadovoljile različite potrebe svih učenika. Prilagodljivost uvažava da svaki učenik uči na jedinstven način i razvija fleksibilne načine učenja: stvaranje zanimljivog okruženja u učionici; održavanje visokih očekivanja za sve učenike dozvoljavajući više načina da se zadovolje ta očekivanja; osnaživanje nastavnog osoblja da misle drugačije o vlastitoj nastavi; fokusiranje na obrazovne ishode za sve, uključujući i osobe s invaliditetom. Nastavni plan i program mora biti zamišljen, dizajniran i primijenjen kako bi zadovoljio i prilagodio se zahtjevima svakog učenika, obezbjeđujući odgovarajuće stručne odgovore. Standardizirane procjene moraju biti zamijenjene fleksibilnim i višestrukim oblicima ocjenjivanja i priznanjem individualnog napretka prema širim

ciljevima koji pružaju alternativne pravce za učenje.

- 26.** Stav 2 (b) takođe zahtijeva da osobe s invaliditetom mogu pohađati osnovne i srednje škole u zajednicama u kojima žive. Učenici ne trebaju biti odvojeni od kuće. Obrazovno okruženje mora biti u okviru sigurne fizičke udaljenosti za osobe s invaliditetom, uključujući i siguran i pristupačan prevoz, ili pristupačnost putem informacijsko komunikacijske tehnologije. Međutim, države potpisnice bi trebale izbjegavati oslanjanje isključivo na tehnologiju kao zamjenu za direktno uključivanje učenika s invaliditetom i interakciju s nastavnim osobljem i uзорima koje nalaze u okviru samog obrazovnog okruženja. Aktivno učešće s drugim učenicima, uključujući i braću i sestre učenika s invaliditetom, je važna komponenta prava na inkluzivno obrazovanje.
- 27.** Stav 2 (c) zahtijeva da države potpisnice osiguraju razumno prilagođavanje za pojedine učenike da bi im se omogućio pristup obrazovanju, na jednakoj osnovi s drugima. "Razumnost" je shvaćena kao rezultat kontekstualnog testa koji uključuje analizu relevantnosti i djelotvornosti prilagodbi, čiji je očekivani cilj borba protiv diskriminacije. Dostupnost sredstava i finansijske implikacije se priznaju prilikom procjene nesrazmjernog opterećenja. Dužnost osiguranja razumnog prilagođavanja je sprovediva od trenutka kada se traži. Politike koje obavezuju na razumna prilagođavanja moraju biti usvojene na državnom, lokalnom i nivou obrazovnih ustanova na svim nivoima obrazovanja. U kojoj će mjeri razumna prilagođavanja biti obezbijeđena mora se razmotriti u svjetlu cjelokupne obaveze da se razvije inkluzivan sistem obrazovanja, uz maksimalno korištenje postojećih resursa i razvoj novih. Korištenje nedostatka resursa i finansijske krize, kao opravdanja za neuspjeh napretka prema inkluzivnom obrazovanju, krši član 24.
- 28.** Komitet ponovo ističe razliku između dužnosti obezbjeđenja opšte pristupačnosti i obaveze obezbjeđenja razumnog prilagođavanja. Pristupačnost je od koristi za grupe stanovništva, a temelji se

na skupu standarda koji se provode postepeno. Nesrazmjernost ili pretjerano opterećenje se ne može navoditi u odbranu neuspjeha obezbjeđenja pristupačnosti. Razumna prilagođavanja se odnose na pojedinca i komplementarna su dužnosti obezbjeđenja pristupačnosti. Pojedinaac može legitimno tražiti mjere razumnog prilagođavanja, čak i ako je država ispunila svoje dužnosti obezbjeđenja pristupačnosti.

- 29.** Definicija onog šta je srazmjerno će nužno varirati zavisno o kontekstu. Dostupnost prilagođavanja treba uzeti u obzir poštujući veći fond obrazovnih resursa dostupnih u sistemu obrazovanja, a ne ograničavajući se na resurse koji su dostupni u relevantnoj akademskoj ustanovi; stoga bi trebalo omogućiti prenos sredstava u sistemu. Ne postoji "jedna veličina koja odgovara svima" kao formula za razumna prilagođavanja, jer različiti učenici s istim oštećenjem mogu zahtijevati različite prilagodbe. Prilagođavanje može uključiti promjenu lokacije razreda ili časa, obezbjeđenje različitih oblika komunikacije u razredu, uvećani tisak, materijal i/ili predmete na znakovnom jeziku i obezbjeđenje svih materijala u alternativnom formatu, obezbjeđujući učenicima podršku nekog ko pravi bilješke, jezičkog prevodioca ili dozvoljavajući učenicima da mogu koristiti asistivne tehnologije u učenju i prilikom procjena znanja. Obezbjeđenje nematerijalnih prilagođavanja, kao što su dopuštanje više vremena, smanjenje nivoa pozadinske buke, osjetljivost na senzorna preopterećenja, alternativne metode vrednovanja znanja ili zamjena elemenata nastavnog plana i programa sa alternativnim elementima, takođe treba biti uzeta u obzir. Vlasti iz oblasti obrazovanja i pružatelji usluga, akademske institucije, učenici s invaliditetom, a zavisno o dobi i sposobnosti učenika, ako je potrebno, njihovi roditelji/staratelji i/ili članovi porodice, moraju razgovarati kako bi se osiguralo da razumna prilagođavanja zadovoljavaju zahtjeve, želje, preferencije i odluke učenika i da se mogu provoditi od strane institucije pružatelja usluge obrazovanja. Osiguravanje razumnih prilagođavanja ne mora biti uslovljeno medicinskom dijagnozom oštećenja i umjesto toga treba se

temeljiti na procjeni društvenih prepreka za obrazovanje.

- 30.** Uskraćivanje razumnog prilagođavanja predstavlja diskriminaciju, a dužnost osiguranja razumnog prilagođavanja izvršiva je od trenutka kada je prilagođavanje neophodno pojedincu sa oštećenjem u konkretnoj situaciji i ne podliježe progresivnoj realizaciji. Države potpisnice moraju osigurati postojanje nezavisnih sistema za monitoring primjerenosti i djelotvornosti prilagođavanja i obezbijediti sigurne, pravovremene i dostupne mehanizme za pravnu zaštitu ili naknadu štete kada učenici s invaliditetom, i ako je relevantno, njihove porodice, smatraju da im nije pružena adekvatna podrška ili su doživjeli diskriminaciju. Mjere za zaštitu žrtava diskriminacije od viktimizacije tokom procesa naknade štete su od suštinske važnosti.
- 31.** Stav 2 (d) potvrđuje da učenici s invaliditetom imaju pravo na podršku koja im je potrebna kako bi se olakšalo njihovo djelotvorno obrazovanje i omogućilo im se da ispune svoj potencijal na jednakoj osnovi s drugima. Podrška, u smislu opšte dostupnosti usluga i sadržaja unutar obrazovnog sistema, treba osigurati da su učenici s invaliditetom u mogućnosti da ispune svoj potencijal u najvećoj mogućoj mjeri, uključujući, na primjer, obezbjeđenje dovoljnog broja obučenog nastavnog osoblja, školskih savjetnika, psihologa i drugih relevantnih stručnjaka zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i pristup stipendijama i finansijskim sredstavima.
- 32.** Stav 2 (e) zahtijeva da se adekvatna kontinuirana personalizovana podrška pruža direktno. Komitet naglašava potrebu za obezbjeđenjem individualnih obrazovnih planova, koji mogu identificirati razumna prilagođavanja i posebnu podršku koja je potrebna pojedinačnom učeniku, uključujući i obezbjeđenje pomoćnih kompenzacijskih pomagala, posebnih nastavnih materijala u alternativnim/pristupačnim formatima, tehnikama i sredstvima komunikacije, i komunikacijska pomagala i asistivne i informacijske tehnologije. Podrška se takođe može biti i kvalifikovani asistent za podršku u nastavi, bilo zajednički ili jedan-na-jedan, zavisno od zahtjeva uče-

nika. Individualni obrazovni planovi moraju se baviti i prelazom kojeg učenici doživljavaju kad dolaze iz segregiranih sredina kao i prilikom prelaza između različitih nivoa obrazovanja. Monitoring djelotvornosti tih planova treba redovno vršiti i vrednovati s direktnim uključivanjem učenika za kojeg je napravljen plan. Priroda obezbjeđivanja podrške mora se odrediti u saradnji s učenicom, zajedno, prema potrebi, s roditeljima ili starateljima/trećim osobama. Učenik mora imati pristup mehanizmima žalbe ako podrška nije dostupna ili je neadekvatna.

33. Sve mjere podrške koje se obezbjeđuju moraju biti u skladu sa ciljem inkluzije. U skladu s tim, one moraju biti osmišljene za jačanje prilika za učenike s invaliditetom da učestvuju u aktivnostima u učionici i izvan škole zajedno sa svojim vršnjacima, prije nego ih marginalizirati.
34. U vezi sa članom 24, stav 3, mnoge države potpisnice ne uspijevaju da obezbijede odgovarajuće uslove za osobe s invaliditetom, posebno osobe u autističnom spektru, osobe koje imaju oštećenja koja im onemogućuju komunikaciju, i osobe sa senzornim invaliditetom, da steknu životne, jezičke i socijalne vještine bitne za učešće u obrazovanju i unutar svojih zajednica.
  - a) Slijepi i slabovidni učenici moraju dobiti priliku da nauče Brajevo pismo, alternativno pismo, augmentativne i alternativne načine, sredstva i formate komunikacije kao i vještine kretanja i orijentacije. Treba podržati ulaganja u pristup odgovarajućoj tehnologiji i alternativnim sistemima komunikacije kako bi se olakšalo učenje. Treba uvesti i podsticati vršnjačku podršku i mentorstvo.
  - b) Gluhi i nagluhi učenici moraju dobiti priliku da nauče znakovni jezik, i treba poduzeti mjere kojima se priznaje i promovise jezički identitet zajednice gluhih osoba. Komitet skreće pažnju državama na UNESCO-vu Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju kojom se utvrđuje pravo djece na nastavu na svom jeziku, i podsjeća države potpisnice na član 30 (4) koji zahtijeva

da osobe s invaliditetom imaju pravo, na ravnopravnoj osnovi s drugima, na priznavanje i podršku za njihov specifični kulturni i jezički identitet, uključujući znakovni jezik i kulturu gluhih osoba. Osim toga, nagluhi učenici moraju imati pristup kvalitetnim uslugama govorne terapije, tehnologiji indukcijske petlje i titlovanom tekstu.

- c) Učenici koji su slijepi, gluhi ili gluho-slijepi moraju dobiti obrazovanje na najprikladnijim jezicima i oblicima komunikacije za pojedinca, a u sredinama koje maksimalno povećavaju lični, akademski i društveni razvoj unutar i izvan postavki formalne škole. Komitet naglašava da države potpisnice moraju osigurati potrebnu podršku, uključujući sredstva, asistivne tehnologije, i obezbjeđenje orijentacijskih i vještina kretanja kako bi se stvorilo inkluzivno okruženje.
- d) Učenicima s oštećenjima koja onemogućuju komunikaciju mora biti pružena mogućnost da se izraze i nauče koristiti alternativnu ili augmentativnu komunikaciju. To može uključivati, ali se ne ograničava na, obezbjeđenje znakovnog jezika, niska ili visoko razvijena tehnološka komunikacijska pomagala kao što su tableti sa govornom funkcijom, komunikacijska pomagala za glas (VOCAS) ili komunikacijske knjige. Države potpisnice moraju ulagati u razvoj znanja, tehnologija i usluga u cilju promocije pristupa odgovarajućim tehnologijama i alternativnim sistemima komunikacije kako bi se olakšalo učenje.
- e) Učenici s teškoćama socijalne komunikacije moraju biti podržani kroz adaptacije organizacije nastave, uključujući rad u parovima, vršnjačko obučavanje, sjedenje blizu nastavnog osoblja i stvaranje strukturiranog i predvidljivog okruženja.
- f) Učenicima s intelektualnim oštećenjima moraju se obezbijediti konkretni, vidljivi /vizuelni i razumljivi za čitanje materijali za nastavu i učenje u sigurnom, mirnom i strukturiranom okruženju, ciljajući na kapacitete koji će najbolje pripremiti učenika za samostalan život i stručni kontekst. Države potpisnice moraju ulagati u inkluzivne interaktivne učionice koristeći alternativne nastavne strategije i metode procjene.

35. Član 24, stav 4, zahtijeva od država da poduzmu odgovarajuće mjere za zapošljavanje administrativnog, nastavnog i nenastavnog osoblja s vještinama za djelotvoran rad u inkluzivnom obrazovanju, koje je kvalifikovano za upotrebu znakovnog jezika i/ili Brajevog pisma, orijentacijskih i vještina kretanja. Adekvatan broj kvalifikovanog i posvećenog školskog osoblja je ključna vrijednost za uvođenje i održivost inkluzivnog obrazovanja. Nedostatak razumijevanja i kapaciteta i dalje ostaje značajna prepreka za inkluziju. Države potpisnice moraju osigurati da je sve nastavno osoblje edukovano za inkluzivno obrazovanje na osnovu pristupa invaliditetu sa stanovišta ljudskih prava.
36. Države potpisnice moraju ulagati i davati podršku zapošljavanju i kontinuiranoj edukaciji nastavnog osoblja s invaliditetom. To uključuje uklanjanje svake zakonske ili političke prepreke koja zahtijeva od kandidata da ispune određene kriterije medicinske podobnosti, kao i obezbjeđenje razumnih prilagođavanja za njihovo učešće kao nastavnog osoblja. Njihovo prisustvo će služiti za promociju jednakih prava osoba s invaliditetom u nastavničkoj profesiji, donijeti jedinstvenu stručnost i vještine u okruženja za učenje, doprinijeti razbijanju prepreka i služiti kao važan uzor.
37. Prema članu 24, stav 5, države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom mogu pristupiti opštem visokom obrazovanju, stručnom usavršavanju, obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju, bez diskriminacije i na ravnopravnoj osnovi s drugima. Prepreke u stavovima, fizičke, lingvističke, komunikacijske, finansijske, pravne i druge prepreke za obrazovanje na ovim nivoima moraju biti prepoznate i uklonjene kako bi se svima osigurao jednak pristup. Razumno prilagođavanje mora biti obezbjeđeno kako bi se osiguralo da se osobe s invaliditetom ne diskriminiraju. Države potpisnice moraju razmotriti poduzimanje afirmativnih akcionih mjera u visokom obrazovanju u korist učenika s invaliditetom.

---

3. OBAVEZE DRŽAVA POTPISNICA

- 38.** Države potpisnice treba da poštuju, štite i ispunjavaju svaku od bitnih karakteristika prava na inkluzivno obrazovanje: dostupnost, pristupačnost, prihvatljivost, prilagodljivost. Obaveza *poštovanja* zahtijeva izbjegavanje mjera koje ometaju uživanje prava, kao što su zakoni koji isključuju određenu djecu s invaliditetom iz obrazovanja, ili uskraćuju pristupačnost ili razumna prilagođavanja. Obaveza *zaštite* zahtijeva poduzimanje mjera koje sprečavaju treća lica da ometaju uživanje prava, na primjer, roditelji odbijaju da šalju djevojke s invaliditetom u školu, ili privatne institucije odbijaju da upišu osobe s invaliditetom zbog njihovog oštećenja. Obaveza *ispunjavanja* zahtijeva poduzimanje mjera koje omogućavaju i pomažu osobama s invaliditetom da uživaju pravo na obrazovanje, na primjer, da su obrazovne institucije pristupačne i da obrazovni sistemi imaju resurse i usluge koji su prilagođeni na odgovarajući način.
- 39.** Član 4.2 zahtijeva da države potpisnice poduzimaju mjere do maksimuma svojih raspoloživih resursa u pogledu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, i, gdje je to potrebno, unutar okvira međunarodne saradnje, u cilju progresivnog postizanja potpune realizacije tih prava. Progresivna realizacija znači da države potpisnice imaju specifičnu i trajnu obavezu *“da se kreću što je brže i djelotvornije moguće”* ka punoj realizaciji člana 24. Ovo nije kompatibilno sa održavanjem dva sistema obrazovanja: redovnim i specijalnim/se-

gregiranim sistemom obrazovanja. Progresivna realizacija se mora sagledavati u skladu sa ukupnim ciljem Konvencije da se utvrdi jasna obaveza za države potpisnice u pogledu punog ostvarivanja prava na obrazovanje. Slično tome, države potpisnice se potiču da redefiniiraju budžetska izdvajanja za obrazovanje, uključujući prenošenje budžeta za razvoj inkluzivnog obrazovanja. Bilokakve namjerne retrogradne mjere u tom pogledu ne smiju nesrazmjerno pogađati učenike s invaliditetom na bilo kojem nivou obrazovanja. Te mjere moraju biti samo privremene, ograničene na krizno razdoblje, neophodne i srazmjerne, ne smiju biti diskriminirajuće i moraju sadržavati sve moguće mjere za ublažavanje nejednakosti.

40. Progresivna realizacija ne dovodi u pitanje one obaveze koje se mogu odmah sprovesti. Pozivajući se na Opšti komentar Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, države potpisnice imaju “minimum osnovne obaveze da osiguraju zadovoljstvo, u najmanju ruku, minimalnog suštinskog nivoa” svakog od elemenata prava na obrazovanje. Stoga države potpisnice moraju implementirati sljedeća osnovna prava sa trenutnim dejstvom:

- a) Nediskriminacija u svim aspektima obrazovanja koja obuhvata sve međunarodno zabranjene osnove diskriminacije. Države potpisnice moraju osigurati neisključivanje osoba s invaliditetom iz obrazovanja i eliminirati strukturalne nedostatke da se postigne djelotvorno učesće i jednakost za sve osobe s invaliditetom. Države potpisnice moraju poduzeti hitne korake kako bi uklonile sve pravne, administrativne i druge oblike diskriminacije koje ometaju pravo na pristup inkluzivnom obrazovanju. Usvajanje afirmativnih akcionih mjera ne predstavlja povredu prava na nediskriminaciju u vezi sa obrazovanjem, sve dok takve mjere ne dovode do očuvanja nejednakih ili odvojenih standarda za različite grupe.
- b) Razumna prilagođavanja kako bi se osigurala uključenost osoba s invaliditetom u obrazovanje. Propust da se obezbijedi razumno prilagođavanje predstavlja diskriminaciju po osnovu invaliditeta.

c) Obavezno, besplatno osnovno obrazovanje dostupno svima. Države potpisnice moraju poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi garantovale ovo pravo, na osnovu inkluzije, za svu djecu i mlade s invaliditetom. Komitet poziva države potpisnice da “osiguraju pristup i sticanje kvalitetnog obrazovanja za svu djecu i mlade za najmanje 12 godina besplatnog, financiranog javnim sredstvima, inkluzivnog i ravnopravnog kvalitetnog osnovnog i srednjeg obrazovanja, od čega je najmanje devet godina obavezno, kao i pristup kvalitetnom obrazovanju za školsku djecu i mlade van-škole kroz niz modaliteta” u skladu sa Okvirom za akciju u obrazovanju 2030.

Države potpisnice moraju usvojiti i implementirati državnu strategiju obrazovanja koja uključuje obezbjeđenje obrazovanja na svim nivoima za sve učenike, na osnovu inkluzije i jednakih mogućnosti. Obrazovni ciljevi razrađeni u članu 24, stav 1, postavljaju jednake obaveze na države potpisnice i stoga se moraju posmatrati na direktnoj uporednoj osnovi.

41. Vezano za međunarodnu saradnju, a u skladu sa Ciljem održivog razvoja SDG 4 i Okvirom za akciju u obrazovanju 2030, sve bilateralne i multilateralne saradnje moraju unaprijediti inkluzivno i ravnopravno kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve, uključujući i podršku za izgradnju kapaciteta, razmjenu i dijeljenje informacija i najboljih praksi, istraživanja, tehničku i ekonomsku pomoć, i olakšavanje pristupa pristupačnim i asistivnim tehnologijama. Svi podaci i trošenja međunarodne pomoći na obrazovanje trebaju biti razvrstani po oštećenju. Razmatranje međunarodnog mehanizma koordinacije o inkluzivnom obrazovanju kako bi se implementirao Cilj održivog razvoja SDG 4, doprinosi boljem političkom dijalogu i monitoringu napretka.

---

4. ODNOS SA DRUGIM ODREDBAMA KONVENCIJE

---

42. Države potpisnice moraju priznati nedjeljivost i međuzavisnost svih ljudskih prava. Obrazovanje je sastavni dio punog i djelotvornog ostvarivanja drugih prava. S druge strane, pravo na inkluzivno obrazovanje može se ostvariti samo ako se provodu određena druga prava. A to mora biti podržano stvaranjem inkluzivnog okruženja na nivou šire zajednice. Takođe se zahtijeva usvajanje pristupa invaliditetu na osnovu ljudskih prava koji prepoznaje obavezu za uklanjanje društvenih prepreka koje isključuju i marginaliziraju osobe s invaliditetom i usvajanje mjera kako bi se osiguralo sprovođenje ostalih prava.
43. Član 5 sadrži principe jednake zaštite svih osoba pred i po zakonu. Države potpisnice moraju zabraniti diskriminaciju na osnovu invaliditeta i osigurati osobama s invaliditetom djelotvornu i jednaku zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Da bi riješile sistemsku i strukturalnu diskriminaciju i da bi osigurale “jednaku korist od zakona” države potpisnice moraju poduzeti pozitivne akcione mjere, kao što su uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih ili drugih prepreka u redovnom obrazovanju.
44. Član 6 priznaje da su žene i djevojke s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji pa država mora donijeti mjere kako bi se osiguralo jednako uživanje njihovih prava. Višestruka diskriminacija i isključenost predstavljaju značajne prepreke za ostvarivanje prava

na obrazovanje za žene i djevojke s invaliditetom. Države potpisnice moraju identificirati i ukloniti ove prepreke, uključujući, između ostalog, rodno uslovljeno nasilje i nedovoljan značaj koji se pridaje obrazovanju žena i djevojaka, te uspostaviti određene mjere kako bi se osiguralo da se njihovo pravo na obrazovanje ne spriječava i/ili diskriminira po osnovu roda, invaliditeta, stigme ili predrasuda. Borba protiv štetnih stereotipa na osnovu roda i/ili invaliditeta mora biti uključena u nastavne planove i programe i školske udžbenike. Obrazovanje ima važnu ulogu u borbi protiv tradicionalnih shvatanja o rodnim ulogama koji su prisutni u patrijarhalnim društvenim okvirima. Države potpisnice moraju osigurati djevojkama i ženama s invaliditetom pristup i zadržavanje u obrazovanju uz obezbjeđenje usluga rehabilitacije, kao instrumenata njihovog razvoja, napretka i osnaživanja.

45. Član 7 potvrđuje da se prvenstveno mora razmatrati najbolji interes djeteta u svim akcijama. Najbolji interes je koncept usmjeren na osiguravanje punog i djelotvornog uživanja svih ljudskih prava i cjelovitog razvoja djeteta. Svaka odluka u najboljem interesu djeteta s invaliditetom mora uzeti u obzir djetetove vlastite stavove i individualni identitet, očuvanje porodice, brigu, zaštitu i sigurnost djeteta, ranjivost, i pravo djeteta na zdravlje i obrazovanje. Konvencija o pravu djeteta je potvrdila da najbolji interes djeteta mora biti osnova na kojoj se grade politike i odredbe vezane za obrazovanje. Član 7 nadalje tvrdi da djeca s invaliditetom imaju pravo izraziti svoje mišljenje, kojem će se pridavati značaj o svim pitanjima koja ih se tiču, u skladu s njihovom dobi i zrelosti, na ravnopravnoj osnovi s drugom djecom, te da im se mora osigurati podrška vezana za invaliditet i starosnu dob. Garantovanje prava djeci da učestvuju u svom obrazovanju, mora se primjenjivati jednako i na djecu s invaliditetom – kroz njihovo vlastito učenje i individualne obrazovne planove, u pedagogiji nastave, preko školskih vijeća, u razvoju školskih politika i sistema, te u razvoju šire obrazovne politike.

- 46.** Član 8 se poziva na mjere za podizanje svijesti i borbu protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka u vezi s osobama s invaliditetom, posebno ciljajući one koje utiču na žene i djevojke s invaliditetom, osobe s intelektualnim teškoćama i one koji imaju potrebu za intenzivnom podrškom. Te prepreke ometaju i pristup i djelotvorno učenje unutar obrazovnog sistema. Komitet zapaža praksu nekih roditelja djece bez invaliditeta kako ispisuju svoju djecu iz inkluzivnih škola, na temelju nedostatka svijesti i razumijevanja prirode invaliditeta. Države potpisnice moraju donijeti mjere koje će doprinijeti izgradnji kulture različitosti, učestvovanja i uključivanja u život zajednice te istaknuti inkluzivno obrazovanje kao sredstvo za postizanje kvalitetnog obrazovanja za sve učenike, sa i bez invaliditeta, roditelje, nastavno osoblje i školske uprave, kao i zajednicu i društvo. Države potpisnice moraju osigurati postojanje mehanizama na svim nivoima obrazovnog sistema, i među roditeljima i u široj javnosti, koji će podsticati i promovisati odnos poštovanja za prava osoba s invaliditetom. Civilno društvo, a naročito OOSI, trebaju biti uključene u sve aktivnosti podizanja svijesti.
- 47.** Članovi 9 i 24 su usko povezani. Pristupačnost je preduslov za puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu. Osobe s invaliditetom ne mogu djelotvorno uživati pravo na inkluzivno obrazovanje bez pristupačne izgrađene okoline, uključujući i škole i sva druga mjesta obrazovanja, bez pristupačnog javnog prevoza, usluga, informacija i komunikacije. Tehnike i sredstva nastave trebaju biti pristupačni i trebaju se provoditi u pristupačnim sredinama. Cijelo okruženje učenika s invaliditetom mora se projektovati tako da podstiče inkluziju i garantuje ravnopravnost svih učenika u cijelom procesu obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje, samo po sebi, je moćan alat za promociju pristupačnosti i univerzalnog dizajna.
- 48.** Komitet skreće pažnju državama na opšti komentar za član 12 (CRPD/C/GC/1), te ističe kako inkluzivno obrazovanje pruža priliku da se razvije izražavanje volje i sklonosti učenika s invaliditetom, naročito onih s psihosocijalnim ili intelektualnim oštećenjima.

Države potpisnice moraju osigurati da inkluzivno obrazovanje podržava učenike s invaliditetom u gradnji njihovog povjerenja za uživanje poslovne sposobnosti, pružajući im potrebnu podršku na svim obrazovnim nivoma, uključujući i smanjivanje budućih zahtjeva za podršku u uživanju prava, ako oni tako žele.

- 49.** Osobe s invaliditetom, naročito žene i djevojke, mogu nesrazmjerno biti pogođeni nasiljem i zlostavljanjem, uključujući fizičke i ponižavajuće kazne od strane prosvjetnih radnika, na primjer, korištenje zatvaranja i izolacije, i maltretiranja od strane drugih u i na putu do škole. Član 16 zahtijeva da države potpisnice poduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi zaštitili i suzbili sve oblika nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom, uključujući i seksualno nasilje. Takve mjere moraju biti prilagođene starosti, rodu i invaliditetu. Komitet za prava osoba s invaliditetom snažno podržava preporuke o pravima djeteta Komiteta za prava djeteta, Komiteta za ljudska prava i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava koje preporučuju da države potpisnice moraju zabraniti sve oblike tjelesnog kažnjavanja i okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja u svim okruženjima, uključujući škole, i osigurati djelotvorne mjere protiv počinitelja. Potiču se škole i drugi obrazovni centri da uključe učenike, uključujući i učenike s invaliditetom, u razvoj politika, uključujući i pristupčane mehanizame zaštite, kako bi propisali disciplinske mjere za nasilničko ponašanje, uključujući i zlostavljanja na internetu, koje je prepoznato kao rastuća karakteristika života djece i učenika.
- 50.** Inkluzivno obrazovanje zahtijeva priznavanje prava osoba s invaliditetom da žive u zajednici i da uživaju u inkluziji i učešću u zajednici (član 19). Takođe zahtijeva priznavanje jednakih prava osoba s invaliditetom na porodični život, ili, u nedostatku toga, na alternativnu brigu unutar zajednice. Djeci pod starateljstvom koja žive, na primjer, u udomiteljskim porodicama ili domova za djecu, države potpisnice moraju osigurati pravo na inkluzivno obrazovanje i pravo na žalbu protiv odluka države potpisnice koja im spriječava

pravo na inkluzivno obrazovanje. Previše osoba s invaliditetom i dalje žive u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom, kojima nedostaje pristup uslugama u zajednici, uključujući obrazovanje, koje je u skladu sa njihovim pravom na, između ostalog, porodični život, život u zajednici, slobodu udruživanja, zaštitu od nasilja i pristup pravdi. Uvođenje inkluzivnog obrazovanja u lokalne zajednice mora se odvijati zajedno sa strateškom odlukom da se zatvore institucije za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom (vidi stav 64). Države potpisnice trebaju imati na umu ulogu koju će sprovođenje prava na inkluzivno obrazovanje igrati u izgradnji znanja, vještina i snaga neophodnih svim osobama s invaliditetom kako bi uživale, imale koristi i doprinijele njihovim lokalnim zajednicama.

- 51.** Kako bi se inkluzivno obrazovanje djelotvorno realizovalo, osoba s invaliditetom mora biti garantovana lična pokretljivost na nezavisnoj osnovi (Član 20). Tamo gdje transport nije lako dostupan i gdje nisu dostupni personalni asistenti da podrže pristup obrazovnim ustanovama, osobama s invaliditetom, naročito slijepim i slabovidim osobama, treba dati odgovarajuću obuku u vještinama kretanja kako bi se promovisala veća nezavisnost. Države potpisnice takođe trebaju osigurati osobama s invaliditetom mogućnosti dobijanja pomagala i uređaja za mobilnost po pristupačnoj cijeni.
- 52.** Ostvarivanje prava osoba s invaliditetom da uživaju najviši mogući standard zdravlja bez diskriminacije (Član 25) može biti i prilika da se u potpunosti ostvari korist od obrazovanja. Sposobnost da pohađaju nastavu i djelotvorno uče, ozbiljno je ugrožena nedostatkom pristupa zdravlju i odgovarajućem liječenju i njezi. Države potpisnice trebaju uspostaviti programe zdravlja, higijene i prehrane uključujući rodnu perspektivu koji su integrirani u obrazovne usluge te omogućiti kontinuirani monitoring svih zdravstvenih potreba. Takvi programi se trebaju razviti na principima univerzalnog dizajna i pristupačnosti, kroz osiguranje redovnih posjeta zdravstvenog osoblja školama i snimanja zdravstvenog stanja te

građenjem partnerstva u zajednici. Osobama s invaliditetom, na ravnopravnoj osnovi s drugima, u skladu s njihovim godinama, mora biti obezbjeđena sveobuhvatna i inkluzivna seksualna edukacija, na osnovu naučnih dokaza i standarda ljudskih prava, te u pristupačnim formatima.

53. Države potpisnice moraju poduzeti djelotvorne mjere, kako bi se obezbijedile usluge osposobljavanja i rehabilitacije u okviru obrazovnog sistema, uključujući zdravstvene, profesionalne, fizičke, socijalne, savjetodavne i druge usluge (Član 26). Takve usluge moraju početi u najranijoj mogućoj fazi, usvajajući multidisciplinarnu procjenu učeničkih snaga, podržavajući maksimalnu nezavisnost, samostalnost, poštovanje dostojanstva, punu fizičku, mentalnu, društvenu i stručnu sposobnost, kao i inkluziju i učešće u svim aspektima života. Komitet naglašava značaj podrške razvoju rehabilitacije u zajednici, koja se bavi ranom identifikacijom i vršnjačkom i uzajamnom podrškom.
54. Kvalitetno inkluzivno obrazovanje mora osigurati osobama s invaliditetom pripremu za rad kroz stvarenje temelja znanja, vještina i samopouzdanja potrebnih za učešće na otvorenom tržištu rada, te u otvorenom, inkluzivnom i pristupačnom radnom okruženju (Član 27).
55. Puno učešće u političkom i javnom životu je unaprijeđeno kroz ostvarivanje prava na inkluzivno obrazovanje. Nastavni plan i program za sve učenike mora sadržavati temu građanskog odgoja i vještine samozagovarivanja i samozastupanja kao osnovu za učešće u političkim i društvenim procesima. Javni život uključuje formiranje i učešće u učeničkim/studentским organizacijama, kao što su učenički/studentски savezi, a države potpisnice trebaju promovirati okruženje u kojem osobe s invaliditetom mogu osnivati, pridružiti se i djelotvorno i u potpunosti učestvovati u takvim učeničkim organizacijama kroz sve oblike komunikacije i jezika po njihovom vlastitom izboru (član 29).

56. Države potpisnice moraju ukloniti prepreke i promovisati pristupačnost i dostupnost inkluzivnih prilika za osobe s invaliditetom da učestvuju na ravnopravnoj osnovi s drugima u igri, rekreaciji i sportu u školskom sistemu, vanškolskim aktivnostima i drugim obrazovnim okruženjima (Član 30). Odgovarajuće mjere moraju biti uspostavljene u obrazovnom okruženju kako bi se osigurale mogućnosti za osobe s invaliditetom na pristup kulturnom životu da razvijaju i koriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale, ne samo za vlastitu korist, nego takođe i za unapređenje društva. Takve mjere moraju osigurati da osobe s invaliditetom imaju pravo na priznanje njihovog specifičnog kulturnog i jezičkog identiteta, uključujući znakovni jezik i kulturu gluhih.

---

5. SPROVOĐENJE ČLANA 24 NA DRŽAVNOM NIVOU

---

57. Komitet je utvrdio je niz konzistentnih izazova s kojima se države potpisnice suočavaju u sprovođenju člana 24. Sljedeće mjere treba sprovesti na državnom nivou u cilju provođenja i održavanja inkluzivnog obrazovnog sistema za sve osobe s invaliditetom:
58. Odgovornost za obrazovanje osoba s invaliditetom na svim nivoima, zajedno s obrazovanjem drugih, mora biti na ministarstvu obrazovanja. U mnogim zemljama, obrazovanje osoba s invaliditetom trenutno je marginalizirano unutar ministarstava socijalne zaštite i/ili zdravlja što je rezultiralo, između ostalog, isključenjem iz zakonodavstva redovnog obrazovanja, politika, planiranja i osiguranja sredstava, nižim nivoom ulaganja po glavi stanovnika za obrazovanje osoba s invaliditetom, nedostatkom sveobuhvatnih i povezanih struktura uspostavljenih za podršku inkluzivnom obrazovanju, nedostatkom integrisanog prikupljanja podataka o upisu u škole, zadržavanju u obrazovnom ciklusu i postignućima u edukaciji, te neuspjehom da se nastavnom osoblju obezbijedi edukacija za inkluzivno obrazovanje. Države potpisnice moraju poduzeti hitne mjere kako bi se obrazovanje učenika s invaliditetom stavilo pod nadležnost ministarstva obrazovanja.
59. Države potpisnice moraju osigurati cjelovitu i međusektorsku posvećenost inkluzivnom obrazovanju kroz sve segmente vlasti. To ne mogu uraditi izolovano ministarstva obrazovanja. Sva relevan-

tna ministarstva i komisije s odgovornostima koje pokrivaju bitne članove Konvencije, moraju se obavezati i uskladiti svoje razumijevanje implikacija inkluzivnog obrazovnog sistema u cilju postizanja integrisanog pristupa i saradnje na ostvarivanju zajedničkog programa. Treba uspostaviti mjere odgovornosti za sva uključena ministarstva kako bi se pridržavali ovih obaveza. Takođe treba graditi partnerstvo s pružateljima usluga, OOSI, medijima, širim organizacijama civilnog društva, lokalnim vlastima, učeničkim udruženjima i savezima, univerzitetima i obrazovnim ustanovama za obrazovanja nastavnog osoblja.

- 60.** Države potpisnice, na svim nivoma, moraju provesti ili uvesti zakone, koji se temelje na pristupu invaliditetu na osnovu ljudskih prava koji je u potpunosti u skladu s članom 24. Komitet podsjeća da član 4 (5) zahtijeva od federalnih država da osiguraju da se član 24 provodi bez ograničenja ili iznimke u svim dijelovima države potpisnice.
- 61.** Sveobuhvatan i koordiniran zakonodavni i politički okvir za inkluzivno obrazovanje mora biti uveden, zajedno s jasnim i adekvatnim vremenskim rokom za sprovođenje i kaznama za kršenje zakona. Okvir se mora baviti pitanjima fleksibilnosti, različitosti i jednakosti u svim obrazovnim institucijama za sve učenike, te utvrditi odgovornosti na svim nivoma vlasti. Ključni elementi će uključivati:
- a) Usklađenost s međunarodnim standardima ljudskih prava.
  - b) Jasna definicija inkluzije i određeni ciljevi koji se trebaju postići na svim obrazovnim nivoma. Principi i prakse inkluzije se moraju smatrati sastavnim dijelom reforme, a ne samo dodatnim programom.
  - c) Suštinsko pravo na inkluzivno obrazovanje kao ključni element zakonodavnog okvira. Odredbe, na primjer, koje definiraju pojedine kategorije učenika kao 'nesposobne za obrazovanje' moraju biti ukinute.
  - d) Garancija za učenike s i bez invaliditeta na isto pravo na pristup

inkluzivnim mogućnostima učenja, unutar opšteg redovnog obrazovnog sistema, a za pojedine učenike za potrebne usluge podrške na svim nivoma.

- e) Zahtjev da sve nove škole trebaju biti projektovane i izgrađene po principu univerzalnog dizajna kroz standarde pristupačnosti, zajedno s vremenskim okvirom za adaptaciju postojećih škola u skladu s Opštim komentarom br 2 Komiteta (CRPD / C / GC / 2). Podstiče se korištenje javnih nabavki za sprovođenje ovog elementa.
- f) Uvođenje sveobuhvatnih standarda kvaliteta za inkluzivno obrazovanje i mehanizama za monitoring napretka njihovog sprovođenja na svim nivoma, koji uključuju invaliditet, te osiguranje da se politike i programi provode i da su podržani potrebnim finansijskim ulaganjima.
- g) Uvođenje pristupačnih mehanizama monitoringa kako bi se osiguralo da se politika, zajedno s potrebnim finansijskim ulaganjima, implementira.
- h) Priznavanje potrebe za razumnim prilagođavanjima za podršku inkluziji, na temelju standarda ljudskih prava, prije nego na temelju efikasnog korištenja resursa, zajedno sa sankcijama za uskraćivanje obezbjeđenja razumnih prilagođavanja.
- i) Svi propisi koji potencijalno utiču na inkluzivno obrazovanje unutar zemlje treba jasno da navedu inkluziju kao konkretan cilj.
- j) Konzistentan okvir za ranu identifikaciju, procjenu i podršku potreban da bi osobama s invaliditetom omogućilo da se razvijaju u inkluzivnim okruženjima za učenje.
- k) Obaveza lokalnih vlasti da planiraju i obezbjeđuju usluge svim učenicima, uključujući i osobama s invaliditetom, u inkluzivnim sredinama i razredima, uključujući i na najprikladnijim jezicima, pristupačnim formatima, tehnikama te sredstvima komunikacije.
- l) Uspostavljanje zakonodavstva koje garantuje svim osobama s invaliditetom, uključujući djecu s invaliditetom, pravo da se čuje i njihovo mišljenje bude razmatrano u okviru obrazovnog sistema, uključujući kroz školska vijeća, upravna tijela, lokalne i državne vlasti, kao i mehanizme za pritužbe i žalbe na odluke koje

se tiču obrazovanja.

m) Stvaranje partnerstva i koordinacija između svih zainteresiranih strana, uključujući i osobe s invaliditetom kroz OOSI, različite agencije, razvojne organizacije, nevladine organizacije (NGO), kao i sa roditeljima/starateljima.

- 62.** Zakoni moraju biti podržani Planom sektora obrazovanja, koji je razvijen uz konsultacije sa OOSI, uključujući i djecu, te koji razrađuje postupak za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja. Plan bi trebao sadržavati vremenski okvir i mjerljive ciljeve, uključujući i mjere kojima se osigurava konzistentnost. Plan treba biti sačinjen na osnovu sveobuhvatne analize postojećeg konteksta koja se odnosi na inkluzivno obrazovanje kako bi se obezbijedila osnova od koje se napreduje, uključujući podatke o, na primjer, sadašnjim budžetskim sredstavima koja se izdvajaju, kvaliteti prikupljanja podataka, broju djece s invaliditetom izvan škole, izazovima i preprekama, postojećim zakonima i politikama, ključnim brigama kako osoba s invaliditetom, tako i porodica i države potpisnice.
- 63.** Države potpisnice moraju uvesti nezavisne, djelotvorne, pristupačne, transparentne, sigurne i sprovodive mehanizme za tužbe i pravna sredstva u slučajevima kršenja prava na obrazovanje. Osobe s invaliditetom moraju imati pristup pravosudnom sistemu koji razumije kako zaštititi osobe s invaliditetom te je sposoban za rješavanje zahtjeva koji su vezani za invaliditet. Države potpisnice moraju osigurati da informacije o pravu na obrazovanje, kao i kako se boriti ukoliko se to pravo spriječava ili krši, budu distribuirane u što većem obimu i prema svim zainteresiranim akterima i predstavljene osobama s invaliditetom, uz učešće OOSI.
- 64.** Inkluzivno obrazovanje je nespojivo sa institucionalizacijom. Države potpisnice se moraju angažovati u dobro planiranom i strukturiranom procesu deinstitucionalizacije osoba s invaliditetom. Takav proces mora obuhvatiti: organizovanu tranziciju uz definisani vremenski okvir za njeno sprovođenje; uvođenje zakonskih

zahtjeva za razvoj obezbjeđenja usluga u zajednici; preusmjerenje sredstava i uvođenje multidisciplinarnih okvira za podršku i jačanje usluga u zajednici; obezbjeđenje podrške porodicama; te saradnju i konsultacije s OOSI, uključujući i djecu, kao i roditelje/staratelje osoba s invaliditetom. Čekajući proces deinstitucionalizacije, osobama koje borave u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom treba biti omogućen pristup inkluzivnom obrazovanju s trenutnim dejstvom kroz njihovo povezivanje s inkluzivnim akademskim institucijama u zajednici.

65. Rana intervencija može biti posebno vrijedna za djecu s invaliditetom, jer služi jačanju njihovih sposobnosti kako bi imali koristi od obrazovanja, i promoviše njihov upis i pohađanja nastave. Sve što rana intervencija uključuje mora garantovati poštovanje dostojanstva i autonomije djeteta. U skladu s Ciljem održivog razvoja SDG 4, i Agendom za održivi razvoj 2030, države potpisnice se pozivaju da osiguraju pristup kvalitetnom ranom razvoju djeteta, brizi i predškolskoj edukaciji, zajedno s pružanjem podrške i obuke roditeljima i starateljima djece s invaliditetom. Ako se rano identificira i da podrška, djeca s invaliditetom imaju veću vjerovatnoću da će lako ući u predškolsko i školsko inkluzivno obrazovanje. Države potpisnice moraju osigurati koordinaciju između svih relevantnih ministarstava, tijela i institucija, kao i OOSI i drugih partnerskih nevladinih organizacija.

66. U skladu s članom 31, države potpisnice moraju prikupiti odgovarajuće razvrstane podatke kako bi oblikovali politike, planove i programe da ispune svoje obaveze iz člana 24. Moraju uvesti mjere za rješavanje nedostatka tačnih podataka o broju osoba s različitim oštećenjima, kao i nedostatke kvalitete istraživanja i podataka koji se odnose na pristup, trajanje i napredak u obrazovanju, osiguravanje razumnih prilagođavanja i za to vezanih ishoda. Popis, istraživanja i administrativni podaci, uključujući i Upravljanje informacijskim sistemom u obrazovanju (EMIS), moraju bilježiti podatke o učenicima s invaliditetom uključujući i one koji još

žive u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom. Države potpisnice takođe trebaju prikupiti zasebne podatke i dokaze o preprekama koje sprečavaju pristup, ostanak te napredak osoba s invaliditetom u inkluzivnom kvalitetnom obrazovanju kako bi se omogućilo usvajanje djelotvornih mjera za rušenje takvih prepreka. Moraju se usvojiti strategije za prevladavanje isključenosti osoba s invaliditetom iz standardnih kvantitativnih i kvalitativnih mehanizama prikupljanja podataka, uključujući odbijanje roditelja da prizna postojanje invaliditeta djeteta, nedostatak rod-nog lista ili nevidljivosti unutar institucija.

- 67.** Države potpisnice moraju izdvojiti dovoljno finansijskih i ljudskih resursa kroz razvoj obrazovnog sektora i međusektorskih planova, kako bi podržali sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, u skladu s progresivnom realizacijom. Države potpisnice moraju reformisati svoje sisteme upravljanja i mehanizme finansiranja kako bi se osiguralo pravo na obrazovanje svih osoba s invaliditetom. Države potpisnice takođe trebaju izdvojiti budžetska sredstva pomoću mehanizama koji su im na raspolaganju u procesima javne nabavke i kroz partnerstva s privatnim sektorom. Ove budžetska izdvajanja moraju prioritetno služiti, između ostalog, za osiguranje adekvatnih resursa za pretvaranje postojećih obrazovnih okruženja u pristupačna u određenom vremenskom roku, ulaganja u obrazovanje nastavnog osoblja za inkluzivno obrazovanje, dostupnost razumnih prilagođavanja, obezbjeđenje pristupačanog prevoza do škole, stavljanje na raspolaganje odgovarajućih i pristupačnih udžbenika, nastavnih i učeničkih materijala, osiguranje asistivne tehnologije i osiguravanje znakovnog jezika, te obezbjeđenje aktivnosti za podizanje svijesti za borbu protiv stigme i diskriminacije i nasilja u obrazovnim institucijama.
- 68.** Komitet potiče države potpisnice da prenose sredstava iz segregiranih u inkluzivna okruženja. Države potpisnice trebaju razviti takav model finansiranja kojim alociraju resurse i podsticaje inkluzivnim obrazovnim okruženjima da pruže potrebnu podršku oso-

bama s invaliditetom. Određivanje najprikladnijeg pristupa finansiranju biće uslovljeno u značajnoj mjeri postojećim obrazovnim okruženjem i zahtjevima potencijalnih učenika s invaliditetom na koje se pristup odnosi.

- 69.** Proces edukacije sveg nastavnog osoblja na nivou predškolskog, osnovnog, srednjeg, visokog i stručnog obrazovanja mora se pokrenuti kako bi im se obezbijedile osnovne kompetencije i vrijednosti za rad u inkluzivnim obrazovnim okruženjima. Proces zahtijeva stručne edukacije nastavnog osoblja prije i tokom zaposlenja, kako bi u najkraćem mogućem roku razvili odgovarajuće nivoe vještina potrebnih za lakši prelaz na inkluzivno obrazovanje. Nastavnom osoblju se moraju obezbijediti jedinice/moduli namjenjeni da ih pripreme za rad u inkluzivnim sredinama, kao i praktično iskustveno učenje, gdje mogu izgraditi vještine i samopouzdanje za suočavanje sa različitim izazovima inkluzije. Osnovni sadržaj obrazovanja nastavnog osoblja mora obraditi osnovno razumijevanje ljudske različitosti, rasta i razvoja, model ljudskih prava pristupa invaliditetu i inkluzivnu pedagogiju koja uključuje i upute kako prepoznati funkcionalne sposobnosti – snage učenika, sposobnosti i stilove učenja, kako bi se osiguralo njihovo učešće u inkluzivnim obrazovnim okruženjima. Obrazovanje nastavnog osoblja treba sadržavati učenje o korištenju odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, kao što je Brajevo pismo, uvećani tisak, pristupačni multimedijalni sadržaji, pojednostavljeni tekst, običan jezik, znakovni jezik i kultura gluhih, obrazovne tehnike i materijale za podršku osobama s invaliditetom. Osim toga, nastavno osoblje treba praktične smjernice i podršku, između ostalog za: obezbjeđenje individualne nastave; obučavanje istog sadržaja pomoću različitih nastavnih metoda kako bi odgovorili različitim stilovima učenja i jedinstvenim sposobnostima svakog pojedinca; razvoj i primjenu individualnih obrazovnih planova za podršku specifičnim zahtjevima učenja; i uvođenje pedagogije usmjerene na obrazovne ciljeve učenika.

70. Inkluzivno obrazovanje zahtijeva sistem za podršku i resurse za nastavno osoblje u obrazovnim institucijama na svim nivoma. To može uključivati partnerstva između susjednih obrazovnih institucija, uključujući univerzitete, promovirajući tako praksu saradnje koja uključuje timsku nastavu, studijske grupe, procese zajedničke procjene učenika, uzajamnu podršku i razmjenske studijske posjete, kao i partnerstva s civilnim društvom. Roditelji/staratelji učenika s invaliditetom, gdje je to prikladno, mogu biti i partneri u razvoju i sprovođenju programa učenja, uključujući individualne obrazovne planove. Oni mogu igrati značajnu ulogu u savjetovanju i podršci nastavnom osoblju u pružanju pomoći pojedinim učenicima, ali nikada to ne smije biti preduslov za ulazak u sistem obrazovanja. Države potpisnice trebaju iskoristiti sve moguće izvore podrške za učitelje, uključujući OOSI, učenike s invaliditetom i članove lokalne zajednice koji mogu značajno doprinijeti kroz uzajamno mentorstvo, partnerstvo i rješavanja problema. Njihova uključenost predstavlja dodatni resurs u nastavi, a takođe služi za izgradnju veza s lokalnim zajednicama, razbijajući prepreke i čineći ih odgovornijim i osjetljivijim na snage i zahtjeve učenika s invaliditetom.

71. Vlasti na svim nivoma moraju imati kapacitete, posvećenost i sredstva za sprovođenje zakona, politika i programa za podršku inkluzivnom obrazovanju. Države potpisnice moraju osigurati razvoj i pružanje obuke i izvijestiti sva relevantna tijela o njihovoj odgovornosti prema zakonu, te omogućiti razumijevanje o pravima osoba s invaliditetom. Vještine, znanje i razumijevanje potrebno za sprovođenje politika i praksi inkluzivnog obrazovanja će uključivati: razumijevanje pojma prava na inkluzivno obrazovanje i njegovim ciljevima, poznavanje relevantnog međunarodnog i državnog zakonodavstva i politika, razvoj lokalnih inkluzivnih planova obrazovanja, saradnju i partnerstva, podršku, usmjeravanje i superviziju nad lokalnim institucijama obrazovanja, monitoring i evaluaciju.

72. Kvalitetno inkluzivno obrazovanje zahtijeva metode vrednovanja i monitoringa napretka učenika koje uzimaju u obzir prepreke s kojima se suočavaju učenici s invaliditetom. Tradicionalni sistemi ocjenjivanja koriste standardizovane rezultate na testovima kao jedini pokazatelj uspjeha za učenike, pa škole mogu učenike s invaliditetom staviti u nepovoljan položaj. Naglasak bi trebao biti na individualnom napretku prema širim ciljevima. Uz odgovarajuće tehnike i metodologije, podršku i prilagodbe, svi nastavni planovi i programi mogu se prilagoditi kako bi se zadovoljile potrebe svih učenika, uključujući i onih s invaliditetom. Inkluzivni sistem procjene učenika može biti ojačan kroz sistem individualne podrške.
73. U skladu sa članom 33, te za mjerenje napretka u ostvarivanju prava na obrazovanje uspostavom inkluzivnog obrazovnog sistema, države potpisnice moraju razviti okvire monitoringa sa strukturalnim, procesnim i ishodišnim indikatorima, određenim standardima za upoređivanje i ciljevima za svaki indikator, u skladu sa Ciljem održivog razvoja SDG 4. Osobe s invaliditetom, kroz OOSI, trebaju biti uključene kako u određivanje indikatora, tako i u prikupljanje podataka i statistike. Strukturalni indikatori trebaju mjeriti prepreke za inkluzivno obrazovanje, a ne biti ograničeni samo na prikupljanje podataka razvrstanih po oštećenju. Procesni indikatori, kao što su promjene u pristupačnosti fizičke okoline, adaptacije nastavnog plana i programa ili obuka nastavnog osoblja, omogućiće monitoring napretka transformacije. Takođe moraju biti uspostavljeni ishodišni indikatori, na primjer, postotak učenika s invaliditetom u inkluzivnim okruženjima za učenje koji dobijaju konačni službeni certifikat ili diplomu ili postotak učenika s invaliditetom koji su upisani u srednje obrazovanje. Države potpisnice takođe trebaju uzeti u obzir mjerenje kvalitete obrazovanja kroz, na primjer, pet dimenzija preporučenih od strane UNESCO-a: poštovanje prava, jednakosti, relevantnost, važnost, djelotvornost i efektivnost. Monitoring afirmativnih akcionih mjera, kao što su kvote ili podsticaji, takođe mogu biti uzeti u obzir.

74. Komitet zapaža u mnogim zemljama porast obrazovanja u privatnom sektoru. Države potpisnice moraju znati da se pravo na inkluzivno obrazovanje odnosi na sva obrazovanja, ne samo na ono koje nude javne institucije. Države potpisnice moraju usvojiti mjere za zaštitu prava od povrede trećih lica, uključujući i poslovni sektor. Što se tiče prava na obrazovanje, takve mjere se moraju baviti obavezom kojom se garantuje pružanje inkluzivnog obrazovanja, a po potrebi, uključivati i zakone i propise, nadzor, monitoring i provođenje, kao i usvajanje politika koje bi dale okvir kako poslovna preduzeća mogu uticati na djelotvorno uživanje i ostvarivanje prava osoba s invaliditetom. Obrazovne institucije, uključujući i privatne obrazovne institucije i preduzeća, ne bi trebali naplaćivati dodatne naknade zbog pristupačnosti i/ili razumnih prilagođavanja.

#PonosniNaSebe

BORBA ZA PRAVEDNO DRUŠTVO U KOJEM
OSOBE S INVALIDITETOM IMAJU JEDNAKE
MOGUĆNOSTI ZA RAVNOPRAVNO UČEŠĆE

WITH FUNDING FROM
 AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION

 LIGHT
FOR THE WORLD

Ovu publikaciju finansiraju Light for the World i Austrian Development Agency (ADA) sredstvima Austrian Development Cooperation.